

ՄԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

ՔՆՆԵՎՈՐՈՒԹԵԱՆ ՊՈՇՅՈՆԸ ԻՐ ՆՊԵՏԱԿԸ

Դամանակ մը՝ երբ արուեստներն առ հասարակ մեծամեծաց համար էին միայն, այսինքն երբ նկարիչը պարզապէս արժուականաց համար կը նկարէր եւ բանաստեղծն իր մտաց ծնունդն որոշ անձիւններու կը նուիրէր, քննադատութիւնը գրեթէ նիւթ չունէր՝ որով զբաղել կարենար, եւ հասարակ ռաւովը թէեւ արուեստագիտաց երկատիրութեանց վրայ կը զարմանար, բայց իւր գրամով զանոնք քանդակելու կոչումն չունէր. արուեստագործն ալ փոխադարձաբար ժողովրդեան ձայնին ծանրակշիւթիւն չէր գննէր։ Անցաւ սակայն այն ժամանակը։ Քանի որ քաղաքականութիւնը զարգայաւ, կրթութիւնն աճեցաւ ու քաղաքներու եւ գիւղերու մէջ արուեստի ճայտին եւս բան գեւա շատերն սրտին եւ մտաց վրայ սկսաւ իւր ազդեցութիւնն զգացնելն, քննադատութիւնն ալ հասարակութեան վրայ սկսաւ իւր զօրութիւնը ցուցնել։ Այսու օրուան օրս, կամայ թէ ակամայ, արուեստագործն այնքա միտքը՝ ու ՊԵ բարձրագոյն շքաններու, այլ հասարակ ժողովրդեան վրայ բարձած է, որ իբրեւ հազարգլխեան Մեկենաս մը գիւտ անոնց իւր հաճութիւնն տալ կամ զանալ։ Չկայ արուեստագործն որ չուզէ եւ չընայ հասարակութեան առջեւ յարգ ունենալ կամ ինչպէս սովորութիւն եղած է ըսել, ժողովրդականութիւն (popularity) գտնել։ Զարմանալի երեւոյթ մը կրնարք համարել եթէ այսօր տասնեակ արուեստագործաց մէջ գտնուի մէկն որ ըսէ ազատ համարակալ՝ «Լոքս չէ բնաւ թէ հասարակութիւնն պարտաւ կամ գրուատէ զործսդ»։ — Լուս ծնաւ արձա քննադատութիւնն, որ այսօր չէ թէ այս կամ այն ազգին իբր առանձինն ստացուածը մնաց, այլ բովանդակ երկրիս ազգաց մէջ իւր թագաւորութեան զաճը բարձրացուց, որուն ազգայնաց են ամէն դիտութեան նկատմամբ ելած բազմաթիւ մանադիտական ամապարներ, օրագրերն ու լրագրերը։ Այսպէս է արդեօք մեր ազգին համար ալ . . . : Ըստ մասին, այս։ Վասն զի մեր մէջն ալ արթնցած կը տեսնենք՝ «Ժողովրդականութիւնն ստանալու» փայլմն եւ իւր երկաթիւթիւններն հասարակութեան ընդունելի ընելու բաղձաբը։ — Ինչ է ուրեմն քննադատութեան այս զօրմանից զօրութիւնն, որ ընդգէժ մեր արգար եւ անարգար վարմանց՝ մարդկութեան առջեւ յարգ ու պատիւ գտած է եւ կը գտնէ։ — Քննադատութիւնն մամլոյն չափ շնանալութիւն ունի, վասն զի ամէն առանձնական դէպքերն համեմատելով եւ երբեմն կուտով ու հափառակութեամբ գանոնք զոնովով, լուստարեւելով, բացալարելով, ընդհանուր ճշմարտութիւնն յերեւան կը հանն, տարիչ է դիտութեան եւ յառաջացուցիչ։ Մասկայն որպէս զի այս է վերացեան (in abstracto) մտածեալ քննադատութեան ճիշդ գաղափարն ունենանք՝ անձնաւորենք ի թանձրացեայն (in concreto)՝ քննադատի վրայ, եւ տեսնե՛ք թէ ինչ կը պահանջուին իրմէ հա-

սարակութիւնն ու արուեստագէտը, եւ թէ ինչ գիրք, պաշտօն եւ գործունէութիւն պէտք է ունենալ ասոնց նկատմամբ։

Քանի որ լրագրութիւնն իւր այս ընդարձակ տարածութեան հասած է, հասարակութեան յաճանային իւր քաղաքական տեսութիւնն՝ իւր լրագրոյն առաջնորդական յօդուածոյն համեմատ կ'ուզէլ, եւ իւր զօսանքն ու կրթութիւնը բանասիրական թերթիւնակներու (feuilleton) մէջ կը փնտռէ։ Անոր համար ալ խմբագրապետը լաւ յօդուածագիրներն զատ, իսկ ալ քննադատներ որտալու կը ջանան, որպէս զի ընթերցող հասարակութիւնն լաւ ուղղուն երեկոյեան թատրոններու մէջ ամենուս աչքը քիչ մը չհեռու նստող քննադատներու խմբին վրայ է, որոնք իրենց գլխուն այլեւայլ շարժմանքը գիտեն դիւրագրգիւ ժողովրդեան եւանդն վառել կամ մարել։ Երկրորդ առաւտ, տակաւին ուրիշ նիւթերու չըզարաժ՝ թատերասիրին առաջին մտածութիւնը կ'ըլլայ՝ «Արդեօք Բնչպէս գտաւ Ա. Ա. քննադատն երկուսն ներկայացուցումն, և եւ իսկոյն լրագրի ի ձեռն կ'աւանդէ եւ հապաղեալով կը սպառէ զայն աշուններով. իսկ եթէ յուսացածը չգտնէ՝ անհամբերութեամբ երեկոյանթերթիւն կը սպասէ։ Քննադատը գիւրէն անգամ իւր հնարեալով զոճելու է ժողովրդեան հետաքրքրութիւնն պարարելու։ Սակայն քննադատին այս ծանր պաշտօնն, որով առաջնորդ կ'ըլլայ բովանդակ հասարակութեան մը գաղափարաններուն, հարկ է որ նաեւ իւր անհրաժեշտ կարեւոր յատկութիւններն ունենայ։ Որոնք են։ Տեսնենք։

1. Եթէ իւր առողջ եւ անկողմնակալ դատաստաններուն ինքնաձէ նկարագիրն ու հրաշքն ինքն մը զգեցնել չգիտայ քննադատն, այլ միշտ նոյն ցամաք եւ տաղտկացուցիչ կեցւոյով է հանդես ելլէ, չի գտնէր ընթերցողաց կողմանէ այն համակրութիւնն զոր թերեւս ուրիշն էր բարձր ոճն ու զարդարուն գրիչը գտնէ, թէեւ իւր վճռող մէջ առաջնոյն պէս հիմնական եւ համոզիչ չըլլայ։ Քննադատն մը իրաւունք չունի պահանջելու որ հասարակութիւնն իւր գաղափարանն ընդունին, քանի որ զայն հրապարիչ եղանակաւ չի յայտնէր, վասն զի գիտնականութիւնն եւ զեղեցիկ ոճ հասարական չեն։

2. Առողջ դատաբար կը պահանջուի քննադատն։ Ըստորը կ'ընեն քննադատութիւն, սակայն այնպիսի կերպով, որ ի վերջոյ իրենց ալ որոշ դադարաբար չեն ունենորը բըծած քննադատութեան վրայ։ Ինչո՞ւ. — վասն զի քննադատելն իրն լաւ ըմբռնած չեն։ Ըստ այսմ՝ ասոր յաշտութիւնը կարեւոր ունի գլխաւորապէս քննադատին նաեւ գիտութեանն, որ զմեզ երբեք յատկութեան կ'առաջնորդէ։

3. քննադատին վճիռն հաստատուն եւ պատկառելի կ'ըլլայ՝ եթէ մանաւանդ իրն իւր Մանիֆէստներն կը վերաբարդի։ Ինչպէս ծիծաղելն կ'ըլլայ « Ի պաշտօնն երկրթագործին» փրկախոյան կարն վերացեալ սկզբանց վրայ առած վճիռն . . . այսպէս իմա եւ զայն։ Ասոր պակասութեամբն է՝ որ շատ անգամ մեր ազգին մէջ չի ծանցուոր մ եւ երկաթիւթեան յարգը. վասն զի անառակ

եւ — doctus indoctus չընազատներու ձեռքն իյնալով՝ կը պարտաւոր ինչ որ ըստ ինքեան գովելի էր, եւ կը գովուի ինչ որ պարտաւելի էր։

4. Քննադատէն ամենէն աւելի պահանջուածն է — Անլոյշմախտութիւն։ Արտաշէլէ՛միրը, բայց հազուադէպ... Եթէ մարդս ուրեք եւ արեւէ կազմուած չլլայր, հետք էր թէ լինէ անկողնակալ չընտանաւոր գտնուելին — Ի տեսակաւորն շատ բան զիրին է քննադատին, բայց երբ մասնաւոր գործքի մը, երկասիրութեան մը պիտի մըկեցնեն իւր գառապանքը՝ հոն կը վարձուր, կը տատանի եւ... կը օտարուի իւր սկզբունքներէն բացառութիւն ընել։ Անմահաց անհաւսթիւն, անձնական յարաբերութիւնը, շահ, յոյս, երկիր, խաւարտեղ կուրութիւն — ահա գայթակղութեան քարոն խելին՝ որոնց զարնաւելով կը փչի քննադատին գրէն ու լեզուն։ որուն քանի է՝ երբեք մէջ փորձով իսկ համոզուած են անուշաղ ազգային լրագրութեան ընթերցողներն։ — Եւ ի հակառակին՝ չկարծենք որ անլոյշմախտ կնք՝ երբ սկզբունք բրած ենք խառն բացառութեամբք գառապեանել, խճճել իրան ու անիրաւ, լաւն ու յոգին, թերին ու կատարելալ...։

Քննադատութեան վախճանն, ինչպէս վերագրուի յիշատակեցիք, պիտի ըլլայ յառաւարդոյն ըլլալով զխոյժեան, եւ զրականութեան կամ արուեստի ապարդէն լուսաւորող, եւ այն պատճառաւ զորոյց մը թերութիւնը դիտել արուած ժամանակ՝ ուղիւն ու կատարելալ պիտի ուսուցանէ քննադատն։

Իսկ քննադատաւը։ Voilà le hic, Մեր բնկերն լուսաւոր ընելու համար արուեստը վոյց մասնաւորներ խօսքը, երեք տեսակ արուեստաւոր (ինչպէս նաեւ հեղինակ, մատենագիր եւ այլն) կը գառապանեց. մեծ, միջակ եւ փոքր։ Առջիններն իրենց զերենք այնպէս կատարաւ կը կարծեն, որ նոյն իսկ ամենադիտական տեսակեան աւելաւ եղած իրաւոյ՝ քննադատութիւնն ալ կ'արհամարհեն, եւ ասոր արդար պահանջմանցն ակամբ կ'սխալեն՝ անարժան կը համարին։ Երկրորդ (միջակ) կարգի արուեստաւորը՝ ամենայն եռանդեամբ եւ փութով իրենց արուեստն ի գործ կը դնեն, եւ առանց քննադատն որաւ շնորհալով՝ համոզեալ են թէ ճշմարտ քննադատութիւնը պիտի ճանշնայ իրենց արդիւնքն. եւ իրօք եթէ քննադատութիւն կ'օգտուին։ Այսպիսիք, առակ են մեծամեծ գործներ, իսկ երրորդ կարգի (փոքր) արուեստաւորը՝ այնպիսիք են, որ միայն՝ ի խոյժ եղած քննադատութեան կը սպանն, եւ կ'ուզեն որ աշխարհ ամենայն իրենց ոչինչ տալանդով կ'ոյց զարմանայ. իրենց քանի մը կողմակիցներովն ամէն փորձ կը փորձեն, երբեմն նաեւ յանդիման, հատարաւթիւն խաբէլ բարոյապէս եւ նիւթ ապէս։ — Արեւօք այս վերջին երեւոյթն շատ զբաւան հրապարակայ վոյց չ'ընեաւ։ Անգրաբեղք եւ թերուսմանք՝ վարդապետ կը հեռանան. կ'ուզեն որ իրենց զոյնք եւ վախճանագրող զբուծիւններն հատարակութիւնը ծախահարութեամբ ընդունին։ Վայ անոր որ յանդգնի ասանց նկատմամբ աննպատակ դատարան կարել. խիղի չ'սըր ու բոց դարձած՝ ամէն կերպով կը ջանան, որ

զոնէ իրենց լրագրական ազգականն արգարայի քննադատութեան ձայնը խղզեն։ —

Այս է ահա քննադատութեան, քննադատին եւ քննադատելոյն պատկերներն։ —

Ինչ է այս մեր յօդուածին նշատակը։ Հանդէս՝ թէ յառաջգիտութեան համար եւ թէ ամէն երկասիրութեանց բուն արժանիքն ու յարգը, յերեւան հանելու եւ թերութեանց մտազիր ընել տալու նպատակաւ, իրեն ապարդէ կը բանայ՝ առայժմ միայն խմբագրութեան ուղղեալ զոյց վոյց, որչափ պարագաներ կ'եննեն իւր կարծիքն այստեղ։

Հ. Գ. Մ.

Ամէմեմն ՄԿՐՏԻԶ. — Լոյս եւ տտուր. Գերմանադ. — Վեշտասանաւալ, 62 էրն, Կոստ.պոլիս, 1887։ Տպ. Պապուսպուլաւ։

Aut prodesset volunt aut delectare possent,
Aut simul et lucunda et idonea dicere villas.
Որոտիւ, Արեւիս Բաժնատէլութեան։

(Բանաստեղծութիւնն իբրեւ մի զգեղնիկ արուեստից (beaux arts), Ոլեարտիսի խօսքերուն նայելով, կոչուած է՝ մարգուս օգտակար իր կամ զուարճալիք պատմուլ։ — Բանաստեղծներն ի սկզբանէ հեռէ ամէն ազգաց բով մեծ պատուի մէջ են, եւ գօռաբաւ կնքայ ազգ մը գտնուել, որուն թէ կրճարական եւ թէ առանին կենաց հեռ (իբրեւ երգ, ազգ, նուագ եւ այլն) կապուած ըլլայ բանաստեղծութիւն, ինչպէս հինքն համոզուած էին։ Երգով կը հաղաւորէ զիբ, նայնպէս երգով՝ եւ ուրուակարէ։ (Ոլեարտիսի թուղէն)։

Ուրեմն բանաստեղծին իւր քաղցրաղէ քնարին մատներան աղեղալ թրթռանայն ծծմամբք պիտի զուարթարնէ, հրահանգէ ուսուցանելով զճմարտութիւն ճշմարտութեան փափագող մարդկութեան։ Որչափ մեծ պաշտօն։ Բայց որչափ ալ ուսկաւածի եւ զինդարներ, Ոլեարտիսներ, Վերջիններ, — Բանաստեղծութիւնն որպէս զի գործի առնու իրեն մահկանացուն մը սիրան, միայն ու քնարը կը պահանջէ փոքր ի շատէ բնական ձիւր, զուարթ բնութիւն, անխռով կենք եւ հոգիւր աղատ քաճմանով։ Ուրեմն բանաստեղծութեան առտակ չեն անմը՝ որոնք ծանարթ սիրիծ տիրութեամբ ճնշեալ՝ չեն կնքար ձմարել արանք բանաստեղծութեան պայծառ ու վճիռ երկնականար եւ զրուգայել բաղդարայր բուրառաւոյց զմոլոյնցողիչ հոսեռու մը, թէ եւս այսպիսիք ալ քաշ երեւոյցութեան, սկզբնաւ իրեն աստակութիւնն ունենան, զոր բնագրանի մտօք բանաստեղծութեան կարգը կըմանք դասել։

Մենք թաղմաթիւ առիթներու մէջ լսած եւ համոզուած ենք թէ մեր ազգին մէջ ի սկզբանէ հեռէ մինչեւ յայսօր շատ ցանցաւ են բառն ընդարձակ առմամբ՝ բանաստեղծ, անուան արժանիք։ Սակայն պուեւեց շեքիլ զափնեա ալ պակասելու համար այսօր կատարուած ճիւղն ու ջանքը՝ ծաղկաւեա եւ կուսայից ապագայ մը կը նկարէ մեր աշաց առնէն։ Իբրեւ այսպիսի ջանք կը նկատենք՝